

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-645-4-29>

**ПРАВООХОРОННІ ОРГАНИ РАДЯНСЬКОГО ПЕРІОДУ:
МІЖ ОХОРОНОЮ ПРАВОПОРЯДКУ
І ПОЛІТИЧНИМ КОНТРОЛЕМ ДЕРЖАВИ**

**LAW ENFORCEMENT BODIES OF THE SOVIET PERIOD:
BETWEEN PROTECTION OF LAW AND ORDER
AND POLITICAL CONTROL OF THE STATE**

Saranov Serhiy Viktorovich

*Associate Professor of the Department
of State and Legal Disciplines
Institute of Law and Security
Odessa State University
of Internal Affairs
Odessa, Ukraine*

Саранов Сергій Вікторович

*доцент кафедри державно-правових
дисциплін
Інститут права та безпеки
Одеського державного університету
внутрішніх справ
м. Одеса, Україна*

Epifantseva Veronika Filippovna

*Bachelor's degree candidate
1st year, "Law enforcement activities"
Odessa State University
of Internal Affairs
Odessa, Ukraine*

Єпіфанцева Вероніка

Філіппівна
*здобувач ступеня вищої освіти
бакалавра I курсу, «Правоохоронна
діяльність»
Одеський державний університет
внутрішніх справ
м. Одеса, Україна*

Після Жовтневої революції 1917 року внаслідок краху Російської імперії та встановлення влади більшовиків почалося формування нової системи органів управління та безпеки. Країна опинилася в умовах політичної нестабільності, громадянської війни, економічного колапсу. У таких обставинах більшовицьке керівництво прагнуло утвердити власну владу, а тому створювало інституції, покликані не лише охороняти громадський порядок, а й забезпечувати повний політичний контроль над суспільством.

Одним із перших та ключових правоохоронних органів радянської влади стала Всеросійська надзвичайна комісія (ВЧК), створена у грудні 1917 року за ініціативи Фелікса Дзержинського. Формально її діяльність спрямовувалась на боротьбу з контрреволюцією, саботажем і криміналом. Проте фактично ВЧК стала інструментом масових репресій, політичних переслідувань та ліквідації опозиції. Її структура та повноваження постійно розширювалися, а контроль з боку судових

органів був відсутній. ВЧК могла здійснювати арешти, обшуки, страти без рішення суду.

У подальшому її функції переходили до нових структур: Державного політичного управління (ДПУ), Об'єднаного державного політичного управління (ОДПУ), а після 1934 року – до Народного комісаріату внутрішніх справ (НКВС), який став символом тотального терору сталінської епохи [1, с. 49].

У 1919 році була створена робітничо-селянська міліція, що мала забезпечувати охорону громадського порядку. Проте й вона фактично діяла під керівництвом партійних органів. Міліція виконувала не лише функції звичайного правоохоронного органу, а й завдання ідеологічного характеру: контролювала поведінку громадян, проводила нагляд за настроями населення, боролася з «антирадянськими елементами». Її діяльність спрямовувалася на виконання політичних рішень партії, а не на захист прав людини [2, с. 276].

У 1930-х роках радянська правоохоронна система стала одним із головних елементів державного терору, відомого як «Великий терор». НКВС організовував масові арешти, катування, депортації, розстріли громадян. Особливі «трійки» ухвалювали вироки без участі адвокатів чи судового розгляду, а підставою для репресій могли бути навіть анонімні доноси. Судова система фактично перетворилася на допоміжний інструмент політичної розправи, втративши принципи незалежності та законності [3, с. 412].

Після завершення Другої світової війни структура правоохоронних органів зазнала певних змін: було створено Міністерство державної безпеки, реорганізовано НКВС, пізніше – сформовано Комітет державної безпеки (КДБ). Однак зміст їхньої діяльності залишився незмінним. КДБ продовжував здійснювати тотальний контроль над населенням: вів спостереження за громадянами, контролював поштову кореспонденцію, прослуховував телефонні розмови, проводив оперативні розробки інтелігенції, переслідував інакодумців, релігійних діячів, дисидентів, учасників правозахисного руху [4, с. 288].

Таким чином, радянські правоохоронні органи мали подвійну природу. З одного боку, вони дійсно виконували функції охорони громадського порядку, боротьби зі злочинністю, забезпечення безпеки держави. З іншого – були складовою політичного апарату й діяли насамперед в інтересах комуністичної партії. Їхня діяльність базувалася не на принципах законності чи захисту прав людини, а на забезпеченні лояльності населення до правлячого режиму та придушенні будь-яких проявів інакодумства [5, с. 198].

Досвід радянської правоохоронної системи є важливим історичним уроком для сучасної України. Він демонструє небезпеку поєднання функцій охорони правопорядку та політичного контролю в межах єдиної структури. Реформування правоохоронних органів в Україні сьогодні спрямоване на створення аполітичної, демократичної та правової системи, яка стоїть на сторожі прав і свобод громадян, а не інтересів політичних сил.

Висновки. Правоохоронні органи радянського періоду були складним явищем, що поєднувало охорону правопорядку з виконанням політичних завдань влади. Вони діяли як інструмент державного примусу, репресій і контролю над суспільством. Їхня історія переконливо доводить, що правоохоронна система може бути ефективною і справедливою лише тоді, коли вона служить закону, а не політичним інтересам.

Для України важливо будувати правоохоронну систему, яка гарантує верховенство права, забезпечує дотримання прав людини та функціонує незалежно від політичного впливу. Саме така модель є основою демократичної держави.

Література:

1. Баран В., Даниленко В. Україна в умовах системної кризи (1946-1980 рр.). К. : Генеза, 2010. 288 с.
2. Гриневич В. Радянська міліція в системі органів влади СРСР. Харків : Право, 2011. 276 с.
3. Кокін С. Репресивна політика радянської влади в Україні (1920–1950-ті рр.). К. : Інститут історії України НАН України, 2015. 412 с.
4. Кульчицький С. В. Історія радянської держави і права (1917–1991). К. : Либідь, 2008. 352 с.
5. Скуратівський В. Правоохоронна система СРСР: між ідеологією та законом. К. : Академія, 2009. 198 с.